

**WYBRANE DETERMINANTY
POLITYKI BEZPIECZEŃSTWA XX WIEKU
TERRORYZM I CYBERBEZPIECZEŃSTWO**

Redakcja naukowa
Marek Górka, Urszula Soler

Poznań 2017

RECENZENCI

prof. dr hab. Jacek Knopek
(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

dr hab. Aleksander Głogowski
(Uniwersytet Jagielloński)

dr Iwona Wierzchowiecka-Rudnik
(Politechnika Koszalińska)

PATRONAT NAUKOWY

© COPYRIGHT BY

Marek Górka, Urszula Soler
Wszelkie prawa zastrzeżone
Poznań 2017

ISBN 978-8362710-45-4

PROJEKT OKŁADKI, SKŁAD, ŁAMANIE, POLIGRAFIA

MEDIA-EXPO

Wawrzyniec Wierzejewski

www.media-expo.pl

Spis treści

WSTĘP.....	5
------------	---

Część pierwsza

TERRORYZM

1. **Julia Sowińska** – Natura współczesnych zamachów terrorystycznych w aspekcie minimalizacji ich skutków 11
2. **Mateusz Kofin** – Freund – Feind, hostis – inimicus?
– rozważania nad teologią polityczną Carla Schmitta w kontekście kryzysu imigracyjnego 35
3. **Tomasz Hofman** – Odpowiedzialność jednostki za przestępstwo terroryzmu w prawie międzynarodowym 50
4. **Patrycja Rapacka** – Wyzwania polityki bezpieczeństwa energetycznego w dobie terroryzmu 68
5. **Kamil Baraniuk** – Współczesne przejawy ekstremizmu w Europie – zarys problematyki na przykładzie Republiki Federalnej Niemiec i Polski 91
6. **Piotr Korniak** – Wymagania w zakresie bezpieczeństwa w porcie lotniczym..... 109
7. **Marian Kopczewski, Tomasz Smal** – Uchodźstwo w świetle współczesnych zagrożeń terrorystycznych 122
8. **Marcin Adamczyk** – W kierunku podważenia statusu państwa hegemonicznego: przegląd głównych aspektów współczesnych chińsko-amerykańskich stosunków gospodarczych i wojskowych 144
9. **Judyta Chajęcka** – Ochrona statków i obiektów portowych na przykładzie działań polskich jednostek specjalnych Grom i Formoza 164

Część druga

CYBERBEZPIECZEŃSTWO

10. Marek Górka – Wybrane aspekty definicyjne cyberzagrożeń w kontekście problemu polityki bezpieczeństwa państwa	183
11. Maciej Marczyk – Zarządzanie bezpieczeństwem informacji w systemach i sieciach teleinformatycznych – wdrażanie systemu bezpieczeństwa w organizacji	207
12. Dominika Dziwisz – Polityka cyberbezpieczeństwa Baracka Obamy – próba oceny	237
13. Dariusz Skalski – Cyberbezpieczeństwo RP. Komparacja wybranych strategii i polityk bezpieczeństwa	260
14. Arkadiusz Sekściński – Teoretyczne ujęcie bezpieczeństwa oraz bezpieczeństwa wewnętrznego	288
BIOGRAMY	329

**W kierunku podważenia statusu państwa hegemonicznego:
przegląd głównych aspektów współczesnych
chińsko-amerykańskich stosunków gospodarczych
i wojskowych**

Przegląd chińsko – amerykańskich relacji gospodarczych oraz wojskowych to kontynuacja wcześniejszych badań autora przeprowadzonych w ramach podsumowania najważniejszych aspektów stosunków między aktualnym światowym hegemonem, a pretendentem. Relacje polityczne autor przyrównał w poprzednim artykule do sinusoidy – od lat 70. ubiegłego wieku czas dobrych stosunków przeplata się z okresem napięć. Na ten stan rzeczy rzutuje wiele czynników. Niewątpliwie stosunki polityczne, wojskowe jak i gospodarcze definiuje postępująca rywalizacja o prymat na obszarze Azji i Pacyfiku. Jest to efekt zderzenia rosnących ambicji Pekinu co do nowego miejsca Chin w regionie (i na świecie) z oczywistym dążeniem Waszyngtonu do zachowania status quo w postaci własnej dominacji¹. Stosunki gospodarcze siłą rzeczy będące w mniejszym stopniu zależne od polityki władz centralnych (przynajmniej ze strony władz amerykańskich), rozwijają się zdecydowanie lepiej, choć i w tym obszarze nie brak istotnych problemów. Autor podejmie w niniejszym artykule próbę wskazania obszarów, które funkcjonują właściwie oraz tych, które stały się polem konfliktu.

¹ O tym, że Chiny dążą do podważenia hegemonii USA mówi się wśród publicystów i naukowców co raz głośniej. Więcej na ten temat zob. m. in. A. Brunet, J. P. Guichard, *Chiny światowym hegemonem?*, Warszawa 2011, *passim*; R. Kagan, *Powrót historii i koniec marzeń*, Poznań 2009, s. s. 31-42; S. W. Mosher, *Hegemon: China's plan to dominate Asia and the world*, San Francisco 2002, *passim*; H. Campbell, *China in Africa: challenging US global hegemony*, „Third World Quarterly” 2008, nr 29, t. 1, 89-105; D. Roy, *Hegemon on the Horizon? China's Threat to East Asian Security*, „International Security” 1994, Nr 19, t. 1, s. 149-168; R. Bernstein, Munro R. H., *The coming conflict with China*, Nowy Jork 1998, *passim*.

Ostatnią częścią opracowania jest krótkie omówienie trzech ujęć teoretycznych stosunków chińsko – amerykańskich wyróżnionych przez badaczy. Motywacją do stworzenia serii artykułów omawiających relacje chińsko – amerykańskie jest rosnące napięcie na Morzu Południowochińskim. Zdaniem autora ten krótki przegląd wzajemnych relacji wojskowych i politycznych pozwoli czytelnikowi lepiej zrozumieć bieżące wydarzenia w obszarze Azji i Pacyfiku. Badania te są prowadzone w ramach grantu, który autor otrzymał na badania nad statusem państwa hegemonicznego. Efektem tych prac ma być powstanie dysertacji doktorskiej, której integralnym elementem będzie m. in. podsumowanie dotychczasowego stanu wiedzy. Tam też autor zamierza szerzej rozwinąć kwestię rywalizacji o rejon Azji i Pacyfiku w kontekście chińskiej drogi do hegemonii – niestety z oczywistych względów w niniejszej pracy autor zmuszony jest do mniej szczegółowego ich opracowania. Z tego powodu również zamieszczony zostanie szereg odsyłaczy, które pozwolą Czytelnikowi znaleźć rozwinięcie omawianych tutaj zagadnień.

Wiodące pytanie badawcze na jakie zamierza odpowiedzieć w niniejszej pracy autor to: Jakie obszary wojskowych relacji między obydwoma krajami funkcjonują prawidłowo, a jakie nie i dlaczego? W celu odpowiedzi i zrealizowania głównego celu pracy, czyli opisu i wyjaśnienia² stanu stosunków wojskowych i ekonomicznych między mocarstwami, autor posłuży się podejściem strukturalnym przy opracowaniu materiału badawczego, czyli „celową, systematyczną obserwacją, pomiarem i opisem, w celu poznania obiektywnej prawdy o rzeczywistości”³. Badany materiał, to publikacje krajowe i międzynarodowe z dziedziny stosunków międzynarodowych, bezpieczeństwa oraz ekonomii, artykuły prasowe, a także źródła internetowe w postaci artykułów na wiodących portalach specjalistycznych i informacyjnych.

² E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, red. A. Kłoskowska – Dudzińska, Warszawa 2005, s. 110-113.

³ A.J. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2004, s. 116.

Stosunki wojskowe

Relacje militarne między Państwem Środka, a Stanami Zjednoczonymi to proces budowy konsensusu w wiodących obszarach obejmujących bezpieczeństwo globalne oraz regionalne. Kluczowe dla obu stron zagadnienia: to sytuacja w Cieśninie Tajwańskiej, rozbudowa potencjału ofensywnego i zdolności do szybkiego reagowania Chińskiej Armii Ludowo – Wyzwoleńczej, zwalczanie międzynarodowego terroryzmu, ograniczenie dostępu do broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia oraz zainicjowany przed kilkoma laty proces budowy amerykańskiego systemu obrony antybalistycznej⁴. Na wstępie należy podkreślić, iż są obszary w których oba mocarstwa potrafią zgodnie współpracować na rzecz bezpieczeństwa międzynarodowego. Za przykład udanej współpracy można uznać działania w zakresie przeciwdziałania i zwalczaniu terroryzmu. Już drugiego dnia po atakach Al-Kaidy na World Trade Center i Pentagon przewodniczący ChRL Jiang Zemin w rozmowie telefonicznej z prezydentem Bushem zaproponował współpracę w tym zakresie. Oprócz bezpośrednich działań wymierzonych w terrorystów, rozpoczęto wymianę informacji wywiadowczych oraz szkolenie oddziałów przeznaczonych do zwalczania bojowników powiązanych z organizacjami terrorystycznymi⁵. Chińskie poparcie dla działań USA (ochrzczonych potem mianem „wojny z terroryzmem”) bynajmniej nie było bezinteresowne. Pekin otrzymał w zasadzie wolną rękę w kwestii pacyfikacji Ujgurów w Sinkiangu, a w 2003 roku dwie największe organizacje walczące z polityką „hanizacji” prowincji, czyli Islamski Ruch Wschodniego Turkiestanu oraz Organizacja Wyzwolenia Wschodniego Turkiestanu, zostały powszechnie uznane za organizacje terrorystyczne⁶. Zdaniem Josepha Fewsmitha chińscy decydenci w zamian za poparcie dla amerykańskich działań w walce z terroryzmem liczyli nawet na wycofanie się USA ze

⁴ M. Gawron, *Stosunki chińsko – amerykańskie*, [w:] *Chiny w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, A. Ziętek, Lublin 2003 s. 127.

⁵ Tamże s. 129.

⁶ Zob. więcej: M. Adamczyk, *Problem terroryzmu islamskiego w Chinach w kontekście dążeń niepodległościowych Ujgurów*, [w:] *Edukacja warunkiem bezpieczeństwa w XXI w. – Służby mundurowe w systemie bezpieczeństwa publicznego*, red. M. Kopczewski, D. Sienkiewicz, Koszalin 2016, s. 13-24.

wspierania niezależności Tajwanu. Zbliżenie chińsko – amerykańskie wywołało niemałe obawy Tajwańczyków o przyszłość niepodległości wyspy. Nastroje nieco uspokoiła dopiero deklaracja sekretarza stanu USA Colina Powella mówiąca o chęci dotrzymania amerykańskich zobowiązań wobec Tajwanu⁷.

Dla Pekinu kwestia wsparcia militarnego jakiego udzielają Stany Zjednoczone rządowi w Tajpej jest priorytetowa⁸. Z perspektywy Waszyngtonu jest to pomoc sojusznicza, udzielana państwu o ustroju demokratycznym. Chiny traktują ją raczej jako ingerencję w swoje wewnętrzne sprawy. W wypowiedziach przedstawicieli ChRL padały niejednokrotnie stwierdzenia o konieczności przyłączenia wyspy – wciąż oficjalnie nie wykluczono użycia siły w celu „zjednoczenia”⁹. Amerykańska pomoc dla Tajwanu z jednej strony prowadzi do powstania klasycznego *paradoksu bezpieczeństwa*¹⁰ w regionie, z drugiej zaś strony jest traktowana przez chiński rząd i znaczną część społeczeństwa jako kwestia honorowa, a nie realne zagrożenie dla bezpieczeństwa Chin kontynentalnych¹¹. Stany Zjednoczone nie mogą zaniechać wspierania Tajpej, gdyż mogłoby to doprowadzić do upadku amerykańskiego systemu sojuszy, nie tylko w rejonie Azji i Pacyfiku, ale również potencjalnie w Europie Środkowej i Wschodniej czy innych regionach świata. Wobec czego problem, jaki stanowi ta niewielka wyspa we wzajemnych relacjach chińsko – amerykańskich jest najprawdopodobniej możliwy do rozwiązania tylko w przypadku pokojowego (za zgodą samych Tajwańczyków) przyłączenia jej do reszty Chin lub głębokiej zapaści militarnej i politycznej USA. Na jedno i drugie na razie raczej się nie zanosi, więc konflikt wokół wyspy będzie tlił się nadal.

⁷ P. Kurczewski, *Stosunki amerykańsko – chińskie w świetle „Gazety Wyborczej” z lat 1995-2005*, Toruń 2009, s. 112.

⁸ Dla przykładu w latach 1997 – 2001 wyniosło ono blisko 8 miliardów USD.

⁹ J. K. Fairbank, *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Warszawa – Gdańsk 2004, s. 418; R. Kagan, *Powrót historii...* dz. cyt., s. 39-40; R. Stefanicki, *Chiny wprowadzają ustawę o użyciu siły wobec Tajwanu*: <http://wyborcza.pl/1,75477,2591060.html>, [dostęp: 7.11.2015]; E. Haliżak, *Zmiana układu sił USA – Chiny a transformacja porządku międzynarodowego*, „Żurawia Papers”, Zeszyt 7, s. 148-158.

¹⁰ K. Mingst, *Podstawy stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2006 s. 206.

¹¹ R. Kagan, *Powrót historii...* dz. cyt., s. 39-40.

Sprawą kolejną, budzącą niemałe obawy w Pekinie, jest program budowy tarczy antyrakietowej w USA. W pełni funkcjonalny system oparty o broń raketową¹² (a w przyszłości również laserową¹³) mógłby zdeprecjonować chiński potencjał odstraszenia nuklearnego i w skrajnym przypadku skłonić Stany Zjednoczone do przeprowadzenia wyprzedzającego uderzenia jądrowego, na który Chiny nie byłyby w stanie odpowiedzieć równie skutecznie¹⁴. Podobne zastrzeżenia wobec planów rozmieszczenia elementów tarczy antyrakietowej w Europie wysuwała również Rosja.

Decydenci amerykańscy w relacjach wojskowych z Chinami koncentrują się m. in. na zagadnieniu nieprolifracji broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia. Sygnowany w grudniu 2000 roku dwustronny układ zobowiązał sygnatariuszy do niewspierania państw trzecich w rozwoju programów raketowych oraz wprowadzenia wspólnego mechanizmu kontroli sprzedaży pocisków i technologii ich produkcji. Traktat miał uregulować rzeczoną kwestię w sposób trwały i satysfakcjonujący dla obu stron. Wkrótce jednak pojawiły się napięcia między USA, a Chinami na tle realizacji kontraktów podpisanych z państwami trzecimi przed zawarciem porozumienia. Próba rozwiązania sporu był kolejny dokument, który wprowadzał obowiązek uzyskania zgody drugiego rządu na realizację takowych transakcji¹⁵.

Z punktu widzenia amerykańskich wojskowych i polityków największe obawy budzi drastyczny wzrost wydatków militarnych Chińskiej Republiki Ludowej na przestrzeni ostatnich dwóch dekad. W efekcie uruchomiono

¹² Trójstopniowy system BMD przeznaczony jest do zwalczania rakiet balistycznych we wszystkich 3 fazach ich lotu. W jego skład mają docelowo wchodzić zainstalowane na okrętach wyrzutnie Aegis BMD, rozmieszczone w bazach na Alasce i w Kalifornii przeciw pociski GBI oraz dyslokowane na całym świecie zestawy przeciwrakietowe PAC-3 Patriot; The Missile Defense Agency, *A system of elements*: <http://www.mda.mil/system/elements.html>, [dostęp: 12.12.2015].

¹³ W. J. Broad, *U.S. and Israel Shelved Laser as a Defense*: http://www.nytimes.com/2006/07/30/world/middleeast/30laser.html?_r=0, [dostęp: 21.06.2015]; Northrop Grumman: <http://www.as.northropgrumman.com/products/thel/index.html>, [dostępne: 11.01.2013].

¹⁴ M. Gawron, *Stosunki chińsko...* dz. cyt. s. 130; Zob. również: C. Dale Walton, C. S. Gray, *Druga epoka nuklearna: broń jądrowa w XXI wieku*, [w:] *Strategia we współczesnym świecie*, red. J. Baylis, J. Wirtz, C. S. Gray, E. Cohen, Kraków 2009, s. 225-243.

¹⁵ M. Gawron, *Stosunki chińsko...* dz. cyt. s. 128-129.

wiele procesów modernizacyjnych w chińskiej armii lądowej, flocie morskiej i lotnictwie (ze szczególnym uwzględnieniem dwóch ostatnich). Przekłada się to na powiększenie potencjału ofensywnego ChALW i zdolności do prowadzenia przez nią działań ekspedycyjnych¹⁶. Niepokojących Waszyngton sygnałów napływa w ostatnich lata z Chin bardzo wiele. Pekin nie tylko kupuje relatywnie nowoczesny sprzęt i uzbrojenie z Rosji¹⁷, ale jednocześnie lokalny przemysł prowadzi szeroko zakrojone prace nad własnymi konstrukcjami¹⁸. Marynarka Chińskiej Republiki Ludowej na początku drugiej dekady XXI wieku wdrożyła do służby pierwszy lotniskowiec¹⁹, a prawdopodobnie kolejne dwa są w trakcie budowy²⁰. Ponadto w 2014 roku Xi Jinping rozpoczął głęboką reformę ChALW, która ma na celu zwiększyć jej zdolności do prowadzenia kombinowanych operacji oraz zwycięskiej wojny informacyjnej²¹. Zaś pod koniec 2015 roku podpisano porozumienie z rządem Dżibuti o utworzeniu pierwszej chińskiej bazy morskiej w Afryce²². Strona amerykańska stoi na stanowisku, że chińskie zbrojenia

¹⁶ Zob. M. Adamczyk, *Porównanie zmiany potencjału militarnego Chin na tle Rosji, Indii, Stanów Zjednoczonych oraz Japonii w okresie od 1989 do 2013 roku*. [w:] *Aspekty bezpieczeństwa w życiu publicznym*, red. D. Magierek, M. Pogonowski, Koszalin 2015, s. 126-140.

¹⁷ I. Topolski, *Stosunki chińsko – rosyjskie*, [w:] *Chiny w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, A. Ziętek, Lublin 2003, s. 143 – 144; M. Adamczyk, *Współpraca wojskowa kluczowym elementem relacji między Federacją Rosyjską a Chińską Republiką Ludową*, [w:] *Oblicza współczesnego terroryzmu*, red. G. Libor, 2016, s. 182-186; A. Hładij, *Rosyjskie myśliwce Su-35 dla Chin. „Podpisano kontrakt”*: <http://www.defence24.pl/273645,rosyjskie-mysliwce-su-35-dla-chin-podpisano-kontrakt>, [dostęp: 12.12.2015].

¹⁸ T. Szulc, *Salon lotniczy Zhuhai* „Nowa Technika Wojskowa” Grudzień 2008, nr 12/2008 s. 79.

¹⁹ T. Szulc, *Potęga morska Związku Radzieckiego odradza się w... Chinach!* „Nowa Technika Wojskowa” Luty 2013, nr 2/2013 s. 66-67.

²⁰ R. Muczyński, *Chiny budują dwa lotniskowce?*: <http://www.nowastrategia.org.pl/chiny-buduja-dwa-lotniskowce/>, [dostęp: 28.04.2016].

²¹ FireEye, *Redline Drawn: China Recalculates its use of Cyber Espionage*: <https://www.fireeye.com/content/dam/fireeye-www/current-threats/pdfs/rpt-china-espionage.pdf>, s. 5, [[dostęp: 20.07.2016].

²² M. Dura, *Chińska baza wojskowa w Afryce. Posłuży do walki z islamistami*: <http://www.defence24.pl/275252,chinska-baza-wojskowa-w-afryce-posluzy-do-walki-z-islamistami>, [dostęp: 25.12.2015]; M. Adamczyk, *Chiny „wychodzą w morze”, czyli pierw-*

są prowadzone na szeroką skalę mimo braku poważnych zagrożeń dla bezpieczeństwa kraju²³. Chiny, podobnie jak i większość państw na świecie, borykają się chociażby z problemem terroryzmu islamskiego, lecz ma on w dużej mierze źródło wewnętrzne²⁴ i jako taki zdaniem wielu ekspertów i polityków nie uzasadnia wydatków na najnowsze samoloty bojowe 5. generacji czy kolejne okręty²⁵. Należy przypomnieć, że Chiny jak do tej pory nie prowadzą działań ekspedycyjnych w takiej formie jak Rosja czy Stany Zjednoczone. Ich zaangażowanie w utrzymanie światowego pokoju i bezpieczeństwa polega w dużej mierze na udziale chińskich żołnierzy w misjach ONZ²⁶ oraz wydzieleniu zespołu okrętów, który bierze udział w międzynarodowej operacji antypirackiej u wybrzeży Afryki²⁷. Ponadto w opinii Pentagonu oficjalna wielkość budżetu wojskowego ChRL w granicach 120 mld dolarów jest znacznie zaniżona względem realnie czynionych nakładów na zbrojenia. Departament Obrony szacuje je na ponad 140 mld dolarów rocznie²⁸, a Szwedzki Instytut Badań nad Pokojem na ponad 170 miliardów. Warto jednak podkreślić, iż wciąż nie stanowi to nawet

sza zamorska baza ChRL w Dżibuti: <http://peoplesquare.pl/2016/05/19/chiny-wychodza-w-morze-czyli-pierwsza-zamorska-baza-chrl-w-dzibuti/>, [dostęp: 25.07.2016].

²³ Portal internetowy „Stosunki Międzynarodowe”, *Stosunki dwustronne Chiny – USA*: http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,Chiny,stosunki_dwustronne,USA, [dostęp: 19.06.2014].

²⁴ Zob. między innymi: J. Guź, *Islam na terenie Azji Środkowej po 1991 r. w kontekście zagrożeń regionu. Kontynuacja zagadnienia islamu na obszarze postsowieckim* „Acta Erasmiana VIII” 2015, Tom 8: Wiara, polityka i religia, s. 135-168; P. Wieczorek, *Konflikt w Ujgurskim Autonomicznym Regionie Xinjiang i jego wpływ na bezpieczeństwo w regionie „Wschodnioznastwo”* 2015, s. 335-350.

²⁵ TVN24.pl, *Chiny „budują dwa kolejne lotniskowce”*: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/chiny-buduja-dwa-kolejne-lotniskowce,574032.html>, [dostęp: 30.12.2015].

²⁶ Zob. m. in. E. Campbell-Mohn, *China: The World's New Peacekeeper?*: <http://thediplomat.com/2015/04/china-the-worlds-new-peacekeeper/>, [dostęp: 25.07.2016]; K. Allen, *What China hopes to achieve with first peacekeeping mission*: <http://www.bbc.com/news/world-africa-34976580>, [dostęp: 25.07.2016]; Center For Strategic & International Studies, *Is China contributing to the United Nations' mission?*: <http://chinapower.csis.org/china-un-mission/>, [dostęp: 25.07.2016].

²⁷ Zob. więcej: Z. Śliwa, *Marynarka wojenna Chin w walce z piratami*, „Przegląd Morski” 2010, nr 7, s. 4-11.

²⁸ J. Palowski, *Chiny modernizują armię, ukrywają wydatki obronne. Raport Pentagonu*: <http://www.defence24.pl/95445,chiny-modernizuja-armie-ukrywaja-wydatki-obronne-raport-pentagonu>, [dostęp: 12.10.2014].

połowy amerykańskich wydatków na obronność²⁹. Z rosnącym chińskim potencjałem wojskowym związane są również amerykańskie obawy względem bardziej asertywnej polityki Chin wobec sporów terytorialnych na Morzu Południowochińskim³⁰.

Osobną kwestia z pogranicza wzajemnych relacji wojskowych i gospodarczych jest kwestia cyberbezpieczeństwa. W corocznych raportach dla Kongresu *US – China Economic and Security Review Commission*, w skład której wchodzi zarówno republikanie jak i demokraci, przedstawia Chiny jako państwo prowadzące najbardziej agresywne działania w zakresie szpiegostwa przemysłowego wobec USA oraz podkreśla, iż takowe działania wciąż się nasilają. Jednocześnie daje się zauważyć zwiększone zagrożenie ze strony ataków sieciowych przeprowadzanych z Chin, a które skierowane są przeciwko amerykańskim instytucjom rządowym oraz przedsiębiorstwom³¹. Opracowanie autorstwa amerykańskiej korporacji FireEye obejmujące okres od stycznia 2013 do czerwca 2016 roku wskazuje 72 grupy (najprawdopodobniej) chińskich hakerów, którzy odpowiadają za 262 ataki cybernetyczne, z czego 182 dotyczyło instytucji zlokalizowanych na terenie USA, zaś pozostałe 80 podmiotów umiejscowionych w 25 innych krajach³². Temat chińsko – amerykańskich relacji dotyczących bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni, autor zamierza zbadać szerzej w oddzielnej pracy.

²⁹ M. Adamczyk, *Porównanie zmiany potencjału militarnego...* dz. cyt., s. 126-127.

³⁰ Zob. Z. Śliwa, *Bezpieczeństwo regionu Azji Południowo – Wschodniej a roszczenia terytorialne wobec wysp Morza Południowochińskiego*, „Zeszyty Naukowe AMW” 2010, nr 2, s. 105-120; R. D. Kaplan, *The South China Sea Is the Future of Conflict*: <http://foreignpolicy.com/2011/08/15/the-south-china-sea-is-the-future-of-conflict/>, [dostęp: 24.04.2016]; R. Griffiths, *Robert D. Kaplan: „The South China Sea is to China what the Greater Caribbean was to the United States”*: <http://foreignpolicy.com/2011/08/15/the-south-china-sea-is-the-future-of-conflict/>, [dostęp: 24.04.2016]; Rp.pl, *Chiny gotowe do wprowadzenia strefy ochrony przeciwlotniczej na Morzu Południowochińskim*: <http://www.rp.pl/Polityka/160719754-Chiny-gotowe-do-wprowadzenia-strefy-ochrony-przeciwlotniczej-na-Morzu-Poludniowochińskim.html#ap-2>, [dostęp: 24.04.2016].

³¹ Zob. m. in. J. Winter, J.A. Kaplan, *Washington confirms Chinese hack attack on White House computer*: <http://www.foxnews.com/tech/2012/10/01/washington-confirms-chinese-hack-attack-on-white-house-computer/>, [dostęp: 24.04.2016]; B. Elgin, D. Lawrence, M. Riley, *Coke gets hacked and doesn't tell anyone*: <http://www.bloomberg.com/news/2012-11-04/coke-hacked-and-doesn-t-tell.html>, [dostęp: 24.04.2016].

³² FireEye, *Redline Drawn...* dz. cyt., s. 12-15.

Relacje gospodarcze

Stosunki handlowe między Stanami Zjednoczonymi, a Chinami podobnie jak relacje wojskowe mają kilka istotnych punktów spornych. Poszanowanie własności intelektualnej jest prawdopodobnie jedną z najbardziej palących kwestii z punktu widzenia USA. W maju 2011 roku przez *Amerykańską Komisję ds. Handlu Międzynarodowego* został opublikowany raport nt. m. in. strat poniesionych przez przedsiębiorstwa w Stanach Zjednoczonych z powodu kradzieży własności intelektualnej przez podmioty operujące z ChRL. W 2009 wyniosły one około 48 miliardów dolarów, czyli mniej więcej $\frac{1}{3}$ rocznych chińskich wydatków na obronność. Autorzy zwracają uwagę, że przestrzeganie międzynarodowych uregulowań w zakresie ochrony własności intelektualnej przez Państwo Środka przyniosłoby Ameryce przeszło 2 miliony nowych miejsc pracy w sektorach cechujących się wysoką innowacyjnością³³. Warto podkreślić, iż do kradzieży technologii dochodzi w znacznej mierze w cyberprzestrzeni³⁴ (pod pojęciem której należy rozumieć „wszechogarniającą świat domenę informacyjną”³⁵). Brak wiarygodnych danych uniemożliwia wyciągnięcie wartościowych wniosków co do tego, czy ilościowo w przypadku aktów szpiegostwa przemysłowego na rzecz chińskich podmiotów dominuje klasyczny wywiad osobowy (tzw. HUMINT) czy już raczej cyberszpiegostwo. Ciekawa jednak w tym kontekście jest prezentacja Agencji Bezpieczeństwa Narodowego (NSA), zdaniem której od początku trwającej dekady, prawie 700 amerykańskich firm i instytucji było ofiarą aktów cyberszpiegostwa, za które odpowiadają hakerzy z ChRL³⁶. Waszyngton prócz prób wywierania bezpośredniej presji na

³³ D. Palmer, S. Maler, *China piracy cost U.S. firms \$48 billion in 2009: report*: <http://www.reuters.com/article/2011/05/18/us-usa-china-piracy-idUSTRE74H6CO20110518>, [dostęp: 15.12.2015].

³⁴ J. Raubo, *Renesans klasycznego szpiegostwa. Mocarstwa wracają do wojny wywiadów*: <http://www.defence24.pl/460399,renesans-klasycznego-szpiegostwa-mocarstwa-wracaja-do-wojny-wywiadow>, [dostęp: 03.10.2016].

³⁵ J. Dereń, A. Rabiak, *NATO a aspekty bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni* [w:] *Cyberbezpieczeństwo jako podstawa bezpiecznego państwa i społeczeństwa w XXI wieku*, red. M. Górka, Warszawa 2014, s. 202.

³⁶ R. Windrem, *Exclusive: Secret NSA map shows China cyber attacks on US target*, <http://www.nbcnews.com/news/us-news/exclusive-secret-nsa-map-shows-china-cyber-attacks-us-targets-n401211>, [dostęp: 15.12.2015].

Chiny w celu dostosowania prawodawstwa w zakresie ochrony praw autor-
skich, może również wystąpić o arbitraż w ramach WTO, lecz obstrukcyjna
postawa Pekinu wobec orzeczeń arbitrażu Światowej Organizacji Handlu
może deprecjonować skuteczność takowych rozstrzygnięć³⁷. W kontekście
cyberspiegostwa warto wspomnieć, iż w 2015 roku między Chinami,
a Stanami Zjednoczonymi doszło do zawarcia porozumienia, którego celem
jest ograniczenie tego rodzaju aktów z obu stron³⁸.

Z perspektywy amerykańskiej jeszcze groźniejszy niż piractwo jest brak
zbilansowanej wymiany handlowej z ChRL. Łączna wartość wyeksporto-
wanych z Chin dóbr wyniosła w 2014 roku 2,343 biliona dolarów³⁹. Udział
USA w chińskim eksporcie wyniósł 16,9%, co czyni Stany Zjednoczone
największym odbiorcą chińskiego eksportu (kolejne państwa to Hongkong,
Japonia i Korea Południowa)⁴⁰. Natomiast w tym samym roku Chiny zaku-
piły za granicą dobra o wartości 1,96 biliona dolarów ale udział Stanów
Zjednoczonych w imporcie ChRL wyniósł jedynie 8,1%⁴¹. Plasują się one
tym samym na trzeciej pozycji wśród państw importerów (przed Tajwanem,
Niemcami i Australią, a za Koreą Południową i Japonią)⁴². Stosunek impor-
tu z Chin do eksportu wynosi ok. 2,5:1. Choć nie jest to wartość bardzo zna-
cząca na tle innych krajów (dla przykładu w Europie Środkowej
i Wschodniej stosunek ten osiąga niekiedy wielkość 20-30:1)⁴³, to jeżeli
weźmie się pod uwagę, że rokrocznie z gospodarki amerykańskiej odpywa

³⁷ Wprost.pl, *USA żądają sankcji wobec Chin za piractwo?*:
<http://www.wprost.pl/ar/237450/USA-zazadaja-sankcji-wobec-Chin-za-piractwo/>, [dostęp:
15.12.2015].

³⁸ *Remarks by President Obama and President Xi of the People's Republic of China in Joint
Press Conference*: [https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/09/25/remarks-
president-obama-and-president-xi-peoples-republic-china-joint](https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/09/25/remarks-president-obama-and-president-xi-peoples-republic-china-joint), [dostęp: 15.12.2015].;
FACT SHEET: President Xi Jinping's State Visit to the United States:
[https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/09/25/fact-sheet-president-xi-jinpings-
state-visit-united-states](https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/09/25/fact-sheet-president-xi-jinpings-state-visit-united-states), [dostęp: 15.12.2015].

³⁹ Central Intelligence Agency, *The World Factbook*:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>, [dostęp:
29.12.2015].

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże.

⁴³ Zob. *The World Integrated Trade Solution*: <http://wits.worldbank.org> [dostęp:
29.12.2015].

kilkaset miliardów dolarów, które napędzają rozwój gospodarczy Państwa Środka, to ukazuje to jednak skalę problemu Stanów z deficytem handlowym w stosunkach z ChRL. Przyczyn takiego stanu rzeczy jest wiele i jest to bezsprzecznie materiał na osobne badania, lecz warto wskazać najważniejsze: zaniżanie wartości chińskiej waluty, a szerzej ogólnie merkantylistyczna polityka Pekinu⁴⁴, ale także dysproporcja w poziomie rozwoju obu gospodarek. Nie mniej istotny jest fakt, iż znaczna część eksportu z Państwa Środka to tak zwany *offshoring*, czyli produkcja zakładów przeniesionych z krajów macierzystych, głównie z powodu niższych kosztów pracy i elastyczniejszego prawodawstwa.

Powyższe zjawiska zapewne będą mieć w przyszłości wpływ na sytuację ekonomiczną obu krajów oraz relacje między nimi. Prócz obniżenia wolumenu inwestycji w ChRL, a co za tym idzie ogólnej kondycji gospodarki i finansów, należy się także spodziewać malejącego dopływu nowoczesnych technologii dla przemysłu, ze szczególnym uwzględnieniem metod wytwarzania dóbr o podwójnym zastosowaniu, jak np. zaawansowanej elektroniki. Należy pamiętać, iż do niedawna praktycznie wszystkie nowo pojawiające się na rynku konstrukcje chińskie (cywilne lub wojskowe) były efektem zastosowania odwróconej inżynierii, kradzieży technologii czy zwykłego złamania umowy licencyjnej⁴⁵. Nie można jednak równie zaprzeczyć, że sytuacja ulega dynamicznemu przeobrażeniu, a niektóre technologiczne rozwiązania „made in China” kopiowane są przez takie zachodnie korpora-

⁴⁴ Zob. A. Brunet, J. P. Guichard, *Chiny światowym hegemonem...* dz. cyt., *passim*.

⁴⁵ Zob. m. in. I. Luo, *7 Military Weapons China Copied From the United States*: <http://www.theepochtimes.com/n3/1699756-7-military-weapons-china-copied-from-the-united-states/>, [dostęp: 20.08.2016]; M. Weisgerber, *China's Copycat Jet Raises Questions About F-35*: <http://www.defenseone.com/threats/2015/09/more-questions-f-35-after-new-specs-chinas-copycat/121859/>, [dostęp: 20.08.2016]; D. Axe, *Go Ahead, China—Copy Our Crappiest Warplane*: <http://www.thedailybeast.com/articles/2015/06/05/go-ahead-china-copy-our-crappiest-warplane.html>, [dostęp: 20.08.2016]; US Naval Institute Staff, *China's Military Built with Cloned Weapons*: <https://news.usni.org/2015/10/27/chinas-military-built-with-cloned-weapons>, [dostęp: 20.08.2016]; D. Axe, *China Is Trying to Copy America's Naval Radar Plane*: <https://warisboring.com/china-is-trying-to-copy-americas-naval-radar-plane-bf0de172d72a#.5hsdx9nzt>, [dostęp: 20.08.2016]; Bankier.pl, *USA: Chińczyk skazany za szpiegostwo*: <http://www.bankier.pl/wiadomosc/USA-Chinczyk-skazany-za-szpiegostwo-3559376.html>, [dostęp: 20.08.2016].

cje jak np. Apple – uważany do tej pory za źródła innowacji dla innych⁴⁶. Jednak przedłużające się ograniczenia w dostępie do nowoczesnych technologii i technik produkcyjnych mogą zaowocować z jednej strony nasileniem działań szpiegowskich, z drugiej zaś skłonić Pekin do większego zbliżenia z Rosją, a być może także z niektórymi z krajów UE, co pozwoli utrzymać dotychczasowe tempo rozwoju gospodarczego i technologicznego.

Ujęcia teoretyczne relacji amerykańsko-chińskich

W końcowej części przeglądu dwustronnych relacji warto poddać analizie trzy potencjalne postawy USA wobec Chin wyróżnione przez badaczy, czyli *powstrzymanie*, *zaangażowanie* i *„powstrzygażowanie”*⁴⁷. Pierwsza z nich zakłada działanie Stanów Zjednoczonych z zamiarem ograniczenia wzrostu potencjału militarnego i ekonomicznego ChRL poprzez zachowanie stosunków gospodarczych i wojskowych o niskiej intensywności, zapobieżenie integracji obu państw chińskich i budowę sojuszy w regionie Azji i Pacyfiku. Fundamentalnym mankamentem rzeczony polityki jest stan permanentnego napięcia w stosunkach między krajami, co może doprowadzić do nowej „Zimnej Wojny”, budowania przez państwo chińskie bloku państw wrogich wobec USA oraz proliferacji broni masowego rażenia. Niebagatelna jest także całkowita niemożność wpływania na działania Pekinu w polityce wewnętrznej, np. w kwestii praw człowieka czy równego statusu mniejszości.

Stojąca na przeciwległym biegunie strategia „zaangażowania” opiera się na przekonaniu, iż Chiny wspierane przez USA i jego sojuszników w swoich dążeniach do mocarstwowości staną się odpowiedzialnym członkiem międzynarodowej społeczności, a ponadto podatnym na wpływy państw zachodnich. Ogłoszona w 1995 roku na forum Rady Stosunków Amerykańsko-Chińskich przez Williama H. Peny’ego teoria zakłada, że wdrożone w mechanizmy wzajemnej współpracy międzynarodowej kontynentalne

⁴⁶ D. Kosiński, *Już rok temu Huawei zmienił oblicze mobilnej fotografii. Zauważyło to nawet Apple*: <http://www.pcformat.pl/Komentarz-Juz-rok-temu-Huawei-zmieni-oblicze-mobilnej-fotografii-Zauwazylo-to-nawet-Apple,nc,374>, [dostęp: 20.08.2016].

⁴⁷ M. Gawron, *Stosunki chińsko...* dz. cyt. s. 120.

Chiny staną się cennym i skutecznym partnerem w dziedzinie powstrzymywania rozprzestrzeniania broni masowego rażenia czy w rozwiązywaniu konfliktów regionalnych. Jednocześnie wpływ USA na chińską politykę wewnętrzną ma zapobiegać łamaniu praw człowieka. Poprzez współpracę z komunistycznymi wojskowymi oraz służbą bezpieczeństwa ChRL prawdopodobieństwo wybuchy konfliktu między oboma państwami ma zostać znacząco ograniczone. Jakkolwiek kusząca jest powyższa wizja, to zdaniem autora również dość naiwna. Do niedawna podobne nadzieje żywiono w stolicach zachodnich krajów wobec Rosji i dopiero wojna na wschodzie Ukrainy rozwiała większość nadziei wobec możliwości wpływania na politykę Kremla. Brak w tym scenariuszu jakiegokolwiek mechanizmu na wypadek, gdyby chiński partner nie zamierzał dostosować się do zasad postępowania, których się od niego oczekuje. Jediną możliwą odpowiedzią jest dalsze zaangażowanie z nadzieją, że Pekin w akcie dobrej woli będzie jednak postępował według oczekiwań Zachodu. Jednocześnie dziwić może aprioryczne założenie, iż w interesie Chin jest współpraca z pozostałymi członkami społeczności międzynarodowej na równych zasadach. Na tym przykładzie widać jak głęboko zakorzenione w głowach zachodnich decydentów jest myślenie według paradygmatu liberalnego. Prowadzona do tej pory przez ChRL polityka deindustrializacji państw wysokorozwiniętych zdecydowanie przeczy założeniu, że są one zainteresowane takową współpracą. Zdaniem autora pomimo, iż Pekin w myśl własnych deklaracji kieruje się paradygmatem liberalnym (w sensie szeroko promowanej własnej skłonności do nawiązywania możliwie najszerszej współpracy międzynarodowej z równymi korzyściami dla wszystkich zaangażowanych państw), to jednak kolejne kroki Chin w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa czy praktyka relacji ze słabszymi ekonomicznie państwami, wskazują na przywiązanie chińskich decydentów do polityki prowadzonej w duchu realizmu.

Ostatnia ze strategii będąca syntezą dwóch poprzednich, czyli *congame-ment* to stosowane współcześnie selektywne ujęcie poszczególnych obszarów relacji. Koncepcja ta została stworzona przez think – tank RAND Cor-

poration⁴⁸. USA będą prowadzić ożywioną wymianę gospodarczą i inwestycje w Chinach, a współpraca w zakresie zwalczania terroryzmu oraz przeciwdziałania uzyskaniu przez niestabilne kraje dostępu do broni masowego rażenia rozwijać się będzie bez większych perturbacji. Jednocześnie Stany Zjednoczone podejmą próby przeciwdziałania dynamicznemu rozwojowi chińskiego potencjału militarnego oraz skupią się na budowaniu sojuszy z państwami regionu Azji i Pacyfiku odczuwającymi zagrożenie z powodu rosnącej siły ChRL lub mającymi zbieżne z amerykańskimi interesy⁴⁹. Od momentu nawiązania współczesnych relacji chińsko – amerykańskich w lipcu 1971 roku jest to strategia dominująca w polityce Waszyngtonu.

Podsumowanie

Stosunki gospodarcze między Chinami, a USA to zintensyfikowana i nie zrównoważona wymiana handlowa, która od lat przełomu lat 80. i 90. ubiegłego wieku jest znacząco deficytowa dla Stanów Zjednoczonych. USA wobec członka WTO dysponują ograniczonymi narzędziami wpływu, natomiast Pekin zaniżając wartość swojej waluty bez problemu stosuje mechanizm dający jednoczesny efekt subsydiów eksportowych i ceł importowych⁵⁰. Dla Stanów Zjednoczonych istotna jest również kwestia nieposzanowania przez podmioty chińskie praw własności intelektualnej. Firmy z USA tracą z tego tytułu miliardowe sumy, lecz również w tym zakresie Waszyngton nie dysponuje możliwością wywarcia realnego nacisku na Pekin w celu dostosowania się do standardów amerykańskich.

Relacje wojskowe między Chinami, a USA podsyte są wzajemną nieufnością. Dynamiczny rozwój możliwości ofensywnych chińskiej armii w oczach administracji waszyngtońskiej jawi się jako rosnące zagrożenie dla amerykańskiego prymatu na Pacyfiku. Stany Zjednoczone budują z tego powodu koalicję państw obawiających się chińskiej ekspansji, co spotyka się rzecz jasna z głośnymi wyrazami dezaprobaty ze strony Pekinu, który

⁴⁸ E. Haliżak, *Stosunki amerykańsko – chińskie. Partnerzy czy rywale w XXI wieku?*, „Azja – Pacyfik” 2001, nr 4, s. 51.

⁴⁹ M. Gawron, *Stosunki chińsko...* dz. cyt. s. 120 – 122.

⁵⁰ A. Brunet, J. P. Guichard, *Chiny światowym hegemonem...* dz. cyt. s. 149-150.

stara się kreować wizerunek państwa odpowiedzialnego, niedążącego do zmiany status quo w regionie. Na obszarze Azji i Pacyfiku mamy do czynienia z klasycznym wyścigiem zbrojeń, w którym na chwilę obecną ChRL stara się zrównoważyć przewagę USA. Jedynymi obszarami w ramach których współpraca w dziedzinie bezpieczeństwa przebiega poprawnie to przeciwdziałanie terroryzmowi oraz zapobieganie proliferacji broni masowego rażenia. W tym zakresie Chiny i Stany Zjednoczone są w stanie wznieść się ponad wzajemne podziały i wspólnie pracować dla bezpieczeństwa własnego i światowego.

Abstract

Military relations between China and the United States can be described in terms of a process of consensus building in two crucial areas, i.e.: global and regional security. The key concerns for both countries are: the situation in the Gulf of Taiwan, the development of both striking and rapid reaction capabilities of the Chinese forces, counterterrorism at the international level, limitation of mass-destruction weapons along with the means of their deployment, and finally, the program of building the American ballistic missile defence system initiated a few years ago. Despite the growing rivalry between the two superpowers in the Pacific Rim, there are some areas, in which they can maintain close cooperation for the sake of security. Their joint efforts to prevent and counter the terrorism threat in the world can be taken as a model example of mutual cooperation. There are, however, some important points of disagreement in their trade as well as military relations. Respecting intellectual property is one of them, likewise the unbalanced trade with China.

Bibliografia

1. Adamczyk M., *Chiny „wychodzą w morze”, czyli pierwsza zamorska baza ChRL w Dżibuti*: <http://peoplessquare.pl/2016/05/19/chiny-wychodza-w-morze-czyli-pierwsza-zamorska-baza-chrl-w-dzibuti/>.

2. Adamczyk M., *Porównanie zmiany potencjału militarnego Chin na tle Rosji, Indii, Stanów Zjednoczonych oraz Japonii w okresie od 1989 do 2013 roku*. [w:] *Aspekty bezpieczeństwa w życiu publicznym*, red. D. Magierek, M. Pogonowski, Koszalin 2015.
3. Adamczyk M., *Problem terroryzmu islamskiego w Chinach kontekście dążeń niepodległościowych Ujgurów*, [w:] *Edukacja warunkiem bezpieczeństwa w XXI w. – Służby mundurowe w systemie bezpieczeństwa publicznego*, red. M. Kopczewski, D. Sienkiewicz, Koszalin 2016.
4. Adamczyk M., *Współpraca wojskowa kluczowym elementem relacji między Federacją Rosyjską a Chińską Republiką Ludową*, [w:] *Oblicza współczesnego terroryzmu*, red. G. Libor, 2016.
5. Allen K., *What China hopes to achieve with first peacekeeping mission*: <http://www.bbc.com/news/world-africa-34976580>.
6. Axe D., *China Is Trying to Copy America's Naval Radar Plane*: <https://warisboring.com/china-is-trying-to-copy-americas-naval-radar-plane-bf0de172d72a#.5hsdx9nzt>.
7. Axe D., *Go Ahead, China—Copy Our Crappiest Warplane*: <http://www.thedailybeast.com/articles/2015/06/05/go-ahead-china-copy-our-crappiest-warplane.html>.
8. Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, red. A. Kłoskowska – Dudzińska, Warszawa 2005.
9. Bankier.pl, *USA: Chińczyk skazany za szpiegostwo*: <http://www.bankier.pl/wiadomosc/USA-Chinczyk-skazany-za-szpiegostwo-3559376.html>.
10. Bernstein R., Munro R. H., *The coming conflict with China*, Nowy Jork 1998.
11. Bielewicz J., *Polska boryka się z kapitałem, który ma narodowość „W Sieci”* Styczeń 2013, nr 3/2013.
12. Brunet A., Guichard J. P., *Chiny światowym hegemonem?*, Warszawa 2011.
13. Broad W. J., *U.S. and Israel Shelved Laser as a Defense*: http://www.nytimes.com/2006/07/30/world/middleeast/30laser.html?_r=0.

14. Campbell H., *China in Africa: challenging US global hegemony*, „Third World Quarterly” 2008, nr 29, t. 1.
15. Campbell-Mohn E., *China: The World’s New Peacekeeper?*: <http://thediplomat.com/2015/04/china-the-worlds-new-peacekeeper/>.
16. Center For Strategic & International Studies, *Is China contributing to the United Nations’ mission?*: <http://chinapower.csis.org/china-un-mission/>.
17. Central Intelligence Agency, *The World Factbook*: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>
18. - Chodubski A.J., *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2004.
19. Dale Walton C., Gray C. S., *Druga epoka nuklearna: broń jądrowa w XXI wieku*, [w:] *Strategia we współczesnym świecie*, red. J. Baylis, J. Wirtz, C. S. Gray, E. Cohen, Kraków 2009.
20. Dereń J., Rabiak A., *NATO a aspekty bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni* [w:] *Cyberbezpieczeństwo jako podstawa bezpiecznego państwa i społeczeństwa w XXI wieku*, red. M. Górka, Warszawa 2014.
21. Dura M., *Chińska baza wojskowa w Afryce. Posłuży do walki z islamistami*: <http://www.defence24.pl/275252,chinaska-baza-wojskowa-w-afryce-posluzy-do-walki-z-islamistami>.
22. Elgin B., Lawrence D., Riley M., *Coke gets hacked and doesn’t tell anyone*: <http://www.bloomberg.com/news/2012-11-04/coke-hacked-and-doesn-t-tell.html>.
23. *FACT SHEET: President Xi Jinping’s State Visit to the United States*: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/09/25/fact-sheet-president-xi-jinpings-state-visit-united-states>.
24. Fairbank J. K., *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Warszawa – Gdańsk 2004.
25. FireEye, *Redline Drawn: China Recalculates its use of Cyber Espionage*: <https://www.fireeye.com/content/dam/fireeye-www/current-threats/pdfs/rpt-china-espionage.pdf>.
26. Gawron M., *Stosunki chińsko – amerykańskie*, [w:] *Chiny w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, A. Ziętek, Lublin 2003.

27. Griffiths R., Robert D. Kaplan: „*The South China Sea is to China what the Greater Caribbean was to the United States*”: <http://foreignpolicy.com/2011/08/15/the-south-china-sea-is-the-future-of-conflict/>.
28. Halizak E., *Stosunki amerykańsko – chińskie. Partnerzy czy rywale w XXI wieku?*, „Azja – Pacyfik” 2001, nr 4.
29. Halizak E., *Zmiana układu sił USA – Chiny a transformacja porządku międzynarodowego*, „Żurawia Papers”, Zeszyt 7.
30. Hładij A., *Rosyjskie myśliwce Su-35 dla Chin. „Podpisano kontrakt”*: <http://www.defence24.pl/273645,rosyjskie-mysliwce-su-35-dla-chin-podpisano-kontrakt>.
31. Kagan R., *Powrót historii i koniec marzeń*, Poznań 2009.
32. Kaplan R. D., *The South China Sea Is the Future of Conflict*: <http://foreignpolicy.com/2011/08/15/the-south-china-sea-is-the-future-of-conflict>.
33. Kurczewski P., *Stosunki amerykańsko – chińskie w świetle „Gazety Wyborczej” z lat 1995-2005*, Toruń 2009.
34. Luo I., *7 Military Weapons China Copied From the United States*: <http://www.theepochtimes.com/n3/1699756-7-military-weapons-china-copied-from-the-united-states/>.
35. Magierowski M., *Fabryki wracają do domu „Uważam Rze”* Październik 2012, nr 40/2012.
36. Mosher S. W., *Hegemon: China's plan to dominate Asia and the world*, San Francisco 2002.
37. Northrop Grumman: <http://www.as.northropgrumman.com/products/thel/index.html>.
38. Palowski J., Chiny modernizują armię, ukrywają wydatki obronne. Raport Pentagonu: <http://www.defence24.pl/95445,chiny-modernizuja-armie-ukrywaja-wydatki-obronne-raport-pentagonu>
39. Portal internetowy „Stosunki Międzynarodowe”, *Stosunki dwustronne Chiny – USA*: http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,Chiny,stosunki_dwustronne,USA.

40. Rabiak A., Adamczyk M., *Chiny a Europa Środkowa i Wschodnia – wybrane aspekty współpracy*, Swarzędz 2016.
41. Raubo J., *Renesans klasycznego szpiegostwa. Mocarstwa wracają do wojny wywiadów*: <http://www.defence24.pl/460399,renesans-klasycznego-szpiegostwa-mocarstwa-wracaja-do-wojny-wywiadow>.
42. *Remarks by President Obama and President Xi of the People's Republic of China in Joint Press Conference*: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/09/25/remarks-president-obama-and-president-xi-peoples-republic-china-joint>.
43. Roy D., *Hegemon on the Horizon? China's Threat to East Asian Security*, „International Security” 1994, Nr 19, t. 1.
44. Rp.pl, *Chiny gotowe do wprowadzenia strefy ochrony przeciwlotniczej na Morzu Południowochińskim*: <http://www.rp.pl/Polityka/160719754-Chiny-gotowe-do-wprowadzenia-strefy-ochrony-przeciwlotniczej-na-Morzu-Poludniowochińskim.html#ap-2>.
45. Stefanicki R., *Chiny wprowadzają ustawę o użyciu siły wobec Tajwanu*: <http://wyborcza.pl/1,75477,2591060.html>.
46. Szulc T., *Potęga morska Związku Radzieckiego odradza się w... Chinach!* „Nowa Technika Wojskowa” Luty 2013, nr 2/2013.
47. Szulc T., *Salon lotniczy Zhuhai* „Nowa Technika Wojskowa” Grudzień 2008, nr 12/2008.
48. Śliwa Z., *Bezpieczeństwo regionu Azji Południowo – Wschodniej a roszczenia terytorialne wobec wysp Morza Południowochińskiego*, „Zeszyty Naukowe AMW” 2010, nr 2.
49. Śliwa Z., *Marynarka wojenna Chin w walce z piratami*, „Przegląd Morski” 2010, nr 7.
50. The Missile Defense Agency, *A system of elements*: <http://www.mda.mil/system/elements.html>.
51. Topolski I., *Stosunki chińsko – rosyjskie*, [w:] *Chiny w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, A. Ziętek, Lublin 2003.
52. TVN24.pl, *Chiny „budują dwa kolejne lotniskowce”*: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/chiny-buduja-dwa-kolejne-lotniskowce,574032.html>.

53. US Naval Institute Staff, *China's Military Built with Cloned Weapons*:
<https://news.usni.org/2015/10/27/chinas-military-built-with-cloned-weapons>.
54. Weisgerber M., *China's Copycat Jet Raises Questions About F-35*:
<http://www.defenseone.com/threats/2015/09/more-questions-f-35-after-new-specs-chinas-copycat/121859/>.
55. Windrem R., *Exclusive: Secret NSA map shows China cyber attacks on US target*, <http://www.nbcnews.com/news/us-news/exclusive-secret-nsa-map-shows-china-cyber-attacks-us-targets-n401211>.
56. Winter J., Kaplan J. A., *Washington confirms Chinese hack attack on White House computer*:
<http://www.foxnews.com/tech/2012/10/01/washington-confirms-chinese-hack-attack-on-white-house-computer/>.
57. Wprost.pl, *USA żądają sankcji wobec Chin za piractwo?*:
<http://www.wprost.pl/ar/237450/USA-zazadaja-sankcji-wobec-Chin-za-piractwo/>.